

свідчить, що ані в науковій літературі, ані в законодавстві не визначені чіткі критерії їх розмежування. Звідси – плутанина у вживанні відповідних слів, понять та категорій. Звичайно, це не сприяє ефективності нормативно-правового регулювання тих чи інших суспільних відносин. На нашу думку, необхідне законодавче вирішення цього питання.

**Список використаних джерел:**

1. Прокопенко В.І. Трудове право : підручник. – Х. : Консум, 1998. – 480 с.
2. Словарь иностранных слов. – М. : Русский язык, – 1989. – 852 с.
3. Словник української мови. Том п'ятий. – К. : «Наукова думка». – 1974. – 840 с.
4. Толковый словарь русского языка / Сост. Д.Н. Ушаков, – М. : 1935. – 1424 с.
5. Язык закона / Под ред. А.С. Пиголкина. – М. : Юрид. лит., 1990. – 192 с.
6. Советское трудовое право / Под общ. ред. О.В. Смирнова. – М. : Профиздат, 1991. – 363 с.
7. Студеникина М.С. Государственный контроль в сфере управления (проблемы неведомственного контроля). – М. : Юрид. лит., 1974. – 157 с.
8. Рязренов Ф.С. О сущности и значении административного надзора в советском государственном управлении. В кн. : Вопросы административного права на современном этапе. – М. : Юрид. лит., 1963. – С. 65–82.
9. Семенов В.И. Правовые проблемы охраны труда в СССР : автореф дис. докт. наук. – Минск, 1974. – 42 с.
10. Проект Трудового кодексу України № 2902 від 22.04.2013 року [Електронний ресурс] – Режим доступу : [http://w1.c1.rada.gov.ua/pls/zweb2/webproc4\\_1?pf3511=46746](http://w1.c1.rada.gov.ua/pls/zweb2/webproc4_1?pf3511=46746)

**НАДОБКО С. В.,**

здобувач кафедри державно-правових  
дисциплін юридичного факультету  
(Харківський національний університет  
імені В. Н. Каразіна)

УДК 342.9

**ПОНЯТТЯ ТА ОЗНАКИ АДМІНІСТРАТИВНОЇ ВІДПОВІДАЛЬНОСТІ:  
СУЧАСНІ КОНЦЕПЦІЇ ТА ПІДХОДИ**

Стаття присвячена науковому пізнанню та обґрунтуванню останніх досліджень в науці адміністративного права з метою визначення поняття та виокремлення специфічних ознак адміністративної відповідальності як особливого виду юридичної відповідальності.

**Ключові слова:** юридична відповідальність, адміністративна відповідальність, ознаки адміністративної відповідальності, структура адміністративної відповідальності.

Статья посвящена научному познанию и обоснованию последних исследований в науке административного права с целью определения понятия и выделения специфических признаков административной ответственности как особого вида юридической ответственности.

**Ключевые слова:** юридическая ответственность, административная ответственность, признаки административной ответственности, структура административной ответственности.

The article is devoted to scientific knowledge and justification of the last researches of science of administrative law for the purpose of definition of concept and allocation of specific signs of administrative responsibility as special type of legal responsibility.

**Key words:** legal responsibility, administrative responsibility, signs of administrative responsibility, structure of administrative responsibility.



**Вступ.** Інститут адміністративної відповідальності починає зароджуватись та функціонувати із другої половини XIX століття, є складовою частиною поліцейського права. Під впливом різноманітних соціально-економічних та державно-політичних перетворень, підвищення рівня культури населення, наявності багатоаспектних філософсько-правових поглядів на політико-правову дійсність представників різних галузей відбувається процес переходу інституту адміністративної відповідальності у окрему та самостійну галузь – адміністративного права.

За радянських часів інститут адміністративної відповідальності являв собою віддзеркалення потреб та інтересів правлячої партії, що здійснювалось шляхом забезпечення інтересів політичного режиму, що негативно вплинуло на процес кодифікації та реформування законодавства.

З проголошенням незалежності та прийняттям Конституції України було сформульовано принципово нові відносини у різних сферах суспільного та державного життя, проголошення політичного плюралізму та зміна правового інструментарію застосування адміністративної відповідальності в умовах переходу до демократичної, правової держави. Особливої актуальності набуває наукове обґрунтування поняття та значення особливого виду юридичної відповідальності, що застосовується за вчинення адміністративних правопорушень, покликано забезпечувати законність та правопорядок, адже сучасні пріоритетні напрями розвитку суспільства і держави зумовлюють особливий зміст адміністративної відповідальності, який має базуватися на пріоритеті прав і свобод людини і громадянина, суворого та неухильного дотримання Конституції України.

Розробка наукових досліджень з обраної проблематики передбачала пізнання більш загальної категорії – юридичної відповідальності та її видів, в тому числі, адміністративної відповідальності. Питання юридичної відповідальності були предметом численних досліджень, в результаті яких було сформульовано та охарактеризовано сутність даного інституту, види, поняття та ознаки правопорушень, роль та ефективність правових санкцій. Юридичну відповідальність в різних її підходах та інтерпретаціях досліджували такі відомі українські вчені, як К.В. Басін, Л.В. Белая, Н.В. Бучковська, Л.Є. Виногорова, В.К. Гришук, О.В. Зелена, О.В. Іваненко, Т.С. Коваленко, Ю.В. Лисюк, Н.М. Оніщенко, А.О. Осауленко, В.В. Сердюк, І.В. Тимошенко, А.О. Червяцова та інші.

Безпосередньо інститут адміністративної відповідальності в різних її проявах досліджували вчені: В.Б. Авер'янов, О.Ф. Андрійко, В.А. Бабич, О.М. Бандурка, А.М. Благодарний, Г.П. Бондаренко, К.В. Бондаренко, А.С. Васильєв, С.В. Ващенко, С.В. Гаркуша, І.П. Голосніченко, С.Т. Гончарук, О.В. Горбач, Є.В. Додіна, Д.І. Йосифович, Л.В. Коваль, Т.О. Коломоєць, В.К. Колпаков, А.Т. Комзюк, Г.В. Корчевний, О.Є. Костурбіцька, О.В. Кузьменко, І.А. Куян, А.С. Літошенко, І.О. Луговий, І.В. Март'янов, Н.В. Марфіна, В.М. Марчук, П.Є. Матвієнко, М.О. Мацелик, В.О. Морозова, А.Ф. Мота, В.Л. Наумов, О.І. Остапенко, О.М. Охотнікова, І.М. Пахомов, А.І. Педешко, С.І. Саєнко, А.О. Селіванов, О.В. Синьов, Л.В. Сорока, В.С. Стефанюк, А.В. Стрельников, О.В. Стукаленко, М.М. Тищенко, В.В. Цветков, Н.В. Хорошак, Ю.С. Шемшученко, В.К. Шкарупа, М.К. Якимчука, О.М. Якуба та інші.

Особливої уваги заслуговують дисертаційні дослідження таких російських вчених, як С.С. Алексєєв, Д.Н. Бахрах, А.Г. Братко, І.І. Веремеєнко, Є.Ю. Грачова, В.А. Зайцев, Л.Ю. Кроліс, І.І. Кучеров, В.Д. Ларичев, О.М. Олейник, Л.Л. Попов, М.А. Приданникова, Б.В. Россинський, І.А. Сербіна, Г.А. Тосунян, Н.Ю. Хаманева, А.В. Чубаров, А.П. Шергін, А.Ю. Шорохов, П.С. Яні та інші.

**Постановка завдання.** Метою статі є пізнання та обґрунтування шляхом систематизації останніх наукових концепцій та підходів з метою визначення дефініції та виокремлення специфічних ознак адміністративної відповідальності як особливого виду юридичної відповідальності.

**Результати дослідження.** Потреби у реформуванні окремих правових інститутів обумовлюють необхідність пошуку їх концептуальних джерел, тобто таких, які можуть дати чітке уявлення про те, яким має бути той чи інший інститут права, на яких концептуальних засадах він має будуватись, які принципи мають бути покладені в його основу. Ця необхідність виникла й у зв'язку із потребою реформування інституту адміністративної відповідальності. Ключовою категорією такого інституту є власне адміністративна відповідальність, в науці адміністративного права склалося декілька точок зору на визначення поняття і зміст адміністративної відповідальності [1, с. 17].

Відсутність в чинному КУпАП визначення поняття «адміністративної відповідальності», наявність якого дозволило б відмежувати адміністративну відповідальність від інших видів юридичної відповідальності на законодавчому рівні, а також обмеження законодавцем тезою про те, що її мірою є адміністративне стягнення зумовлює утворення чималої кількості суперечностей, але цього недостатньо для розуміння змісту адміністративної відповідальності.

Як стверджує В.К. Колпаков, Українська юридична енциклопедія у статті «Адміністративна відповідальність» унісон з КУпАП обмежилась із цього приводу лише констатацією того, що адміністративна відповідальність – це вид юридичної відповідальності громадян і службових осіб за вчинені ними адміністративні правопорушення [2, с. 75].

Таким чином, проблема розкриття сутності адміністративної відповідальності набуває ще більшої актуальності, оскільки під час дослідження учених-правників до уваги бралися лише різні аспек-



ти зазначеної категорії, комплексний характер мала лише їх незначна частина, а тому такі підходи за своєю сутністю мали загальний характер, виникає необхідність їх систематизації.

Так, М.С. Студенкіна вважає, що «під адміністративною відповідальністю найчастіше розуміється застосування... частини заходів адміністративного примусу, а саме – адміністративних стягнень» [3, с. 88]. На думку І.О. Галагана: «Під адміністративною відповідальністю слід розуміти застосування у встановленому порядку уповноваженими на це органами і службовими особами адміністративних стягнень, сформульованих у санкціях адміністративно-правових норм, до винних у вчиненні адміністративних проступків, що містять державний і громадський осуд, засудження їх особи і протиправного діяння, що виявляється у негативних для них наслідках, які вони зобов'язані виконати, і переслідують цілі їх покарання, виправлення і перевиховання, а також охорони суспільних відносин у сфері радянського державного управління» [4, с. 41]. Г.П. Бондаренко вважає, що: «Адміністративна відповідальність – це форма реагування держави на правопорушення, яке виявляється в застосуванні повноважними державними органами, службовими особами, громадськістю до винної особи адміністративних санкцій у межах і порядку, встановлених законодавством; це обов'язок правопорушника звітуватись за свою протиправну поведінку і перетерплювати за неї несприятливі наслідки, що передбачені санкцією правової норми» [5, с. 84]. С.Т. Гончарук зазначає, що «адміністративна відповідальність як різновид правової відповідальності – це специфічна форма негативного реагування з боку держави в особі її компетентних органів на відповідну категорію протиправних проявів (також адміністративних проступків), згідно з якою особи, що скоїли ці правопорушення, повинні дати відповідь перед повноважними державними органами за свої неправомірні дії і понести за це адміністративні стягнення в установленому законом порядку» [6, с. 19]. На думку Л.Л. Попова, адміністративна відповідальність – це реалізація адміністративно-правових санкцій, застосування уповноваженим органом або посадовою особою адміністративних стягнень до громадян та юридичних осіб, що вчинили правопорушення [7, с. 335-336]. І.П. Голосніченко вважає, що: «Адміністративна відповідальність – це різновид юридичної відповідальності, що являє собою сукупність адміністративних правовідносин, які виникають у зв'язку із застосуванням уповноваженими органами (посадовими особами) до осіб, що вчинили адміністративний проступок, передбачених нормами адміністративного права особливих санкцій – адміністративних стягнень» [8, с. 430-432]. Є.В. Додін висловлює погляд, згідно з яким «Адміністративна відповідальність – це визначення повноважними державними органами через застосування адміністративно-примусових заходів обмежень майнових, а також особистих благ і інтересів за здійснення адміністративних правопорушень» [9, с. 265-274]. Власну дефініцію адміністративної відповідальності пропонує В.К. Колпаков, який вважає, що «адміністративна відповідальність – це примусове, з додержанням встановленої процедури застосування правомочним суб'єктом передбачених законодавством за вчинення адміністративного проступку заходів впливу, які виконані правопорушником» [10, с. 290]. О. Яшук пропонує наступну дефініцію: «Адміністративна відповідальність – це різновид юридичної відповідальності, що є специфічною формою реагування держави в особі уповноважених, компетентних органів на адміністративне правопорушення, і полягає у застосуванні до правопорушників адміністративних стягнень, які тягнуть за собою обтяжливі наслідки матеріального чи морального характеру, а у випадках передбачених КУпАП, – і заходів впливу» [11, с. 243-244].

Відомий російський вчений А.Б. Агапов пропонує таке визначення: «Адміністративна відповідальність є різновидом правової відповідальності, суб'єктами якої є Російська Федерація, її регіони, уповноважені ними юридичні особи – органи виконавчої і законодавчої влади, суди наділені повноваженнями у сфері адміністративного правосуддя, посадові особи вказаних органів, а також фізичні особи» [12, с. 85-86]. Варто також навести визначення поняття «адміністративна відповідальність» запропоноване російським дослідником П.П. Серковим: «Адміністративна відповідальність являє собою комплексну правову реакцію держави на прояв адміністративної протиправності, яка містить матеріально-правові підстави і процесуальний порядок порушення, розгляду справ про адміністративні правопорушення, призначення і виконання адміністративних покарань з метою покладення на правопорушника обов'язку витримування несприятливих наслідків, встановлених законодавцем» [13, с. 459].

Таким чином, намагання пояснити сутність адміністративної відповідальності через застосування заходів адміністративного примусу можна охарактеризувати як «санкційну концепцію», за якою «під адміністративною відповідальністю слід розуміти накладення на правопорушників загальнообов'язкових правил, які діють у державному управлінні, адміністративних стягнень, що тягнуть за собою для цих осіб обтяжливі наслідки матеріального чи морального характеру» [14, с. 167]. На думку В. Севрюгіна: «Адміністративна відповідальність і адміністративна санкція – це різні правові категорії, хоча і тісно пов'язані між собою. Адже реалізація санкцій є характерною ознакою адміністративної відповідальності, яка завдає винній особі моральної або матеріальної шкоди» [15, с. 62].

У багатьох працях, що так чи інакше стосуються питань адміністративної відповідальності, автори (Ю. Козлов, Л. Коваль та ін.) взагалі не наводять поняття адміністративної відповідальності,



констатуючи той факт, що адміністративна відповідальність є різновидом юридичної, і виділяючи характерні ознаки цього виду відповідальності [11, с. 243].

В контексті сучасних досліджень природи адміністративної відповідальності слід звернути увагу на позицію Д.М. Лук'янца, який стверджує, що інститут адміністративної відповідальності – це сукупність норм, які визначають структуру, принципи і правила функціонування механізму реалізації в адміністративному порядку санкції правових норм, які мають форму стягнень.

Розуміння адміністративної відповідальності як механізму реалізації санкції правової норми не суперечить визнанню адміністративної відповідальності специфічним проявом примусового методу державного управління [16, с. 120]. Річ у тім, що однією із правових форм державного управління є видання правових актів, велика частка яких є нормативно-правовими актами. Ці нормативно-правові акти містять велику кількість імперативних норм, невід'ємним елементом структури яких є санкція, що передбачає застосування стягнень в адміністративному порядку за невиконання або недотримання приписів диспозицій відповідних норм. Так, адміністративна відповідальність як механізм реалізації в адміністративному порядку санкції правової норми, яка має форму стягнення, є невід'ємною частиною механізму адміністративно-правового регулювання, яке, у свою чергу, є однією із правових форм державного управління.

В контексті розглянутої Д.М. Лук'янцем управлінської концепції адміністративної відповідальності, адміністративна відповідальність – це специфічний засіб реалізації примусового методу державного управління, який полягає у застосуванні до об'єкта управління у випадку невідповідності його поведінки вимогам, викладеним у законах, передбачених законом адміністративних стягнень.

На думку Д.М. Лук'янца, цілісне уявлення про сутність адміністративної відповідальності дає її розуміння як механізму реалізації в адміністративному порядку санкції правової норми, яка має форму стягнення. Таке розуміння об'єднує в собі і адміністративну відповідальність як застосування стягнень, і адміністративну відповідальність як обов'язок зазнати обмежень унаслідок застосування стягнення та реалізацію цього обов'язку, і адміністративну відповідальність як правовідносини, і адміністративну відповідальність як вияв примусового методу державного управління та реакцію на правопорушення [17, с. 28].

Сучасне розуміння адміністративної відповідальності багато в чому зберігає ознаки такого інституту поліцейського права, як притягнення осіб до відповідальності у позасудовому порядку, яке ще мало назву накладення покарань за невиконання актів, виданих суб'єктами управлінської діяльності [18, с. 47].

Розглядаючи різні як по формі, так і за методами підходи вчених щодо поняття адміністративної відповідальності, спостерігається синтез двох граней: першої, яка характеризує адміністративну відповідальність як об'єктивну категорію, що є реакцією держави на вчинення адміністративного правопорушення, друга – як суб'єктивної категорії, тобто наявності у особи, що притягується до адміністративної відповідальності, сукупності прав та обов'язків. З об'єктивної сторони адміністративна відповідальність має розглядатись як специфічний вид управлінської діяльності, що включає сукупність правомочностей уповноважених та не суб'єктів, через реалізацію завдань та функцій яких проявляється реакція держави на адміністративне правопорушення, а також дій, що носять характер негативних наслідків для особи, що вчинила правопорушення. У суб'єктивному праворозумінні – адміністративна відповідальність є специфічним статусом особи-правопорушника, який не лише змушений перетерплювати негативні наслідки за свою поведінку, але і реалізує свої процесуальні права, зокрема щодо дачі пояснень, справедливої і об'єктивної оцінки компетентними на те органами вчинених дій, а також застосування до нього заходів адміністративного примусу конкретного виду. Проте не можливо розглядати сутність адміністративної відповідальності виключно крізь призму однієї із граней, адже кожна із них, як і суб'єктивна, так і об'єктивна, взаємно обумовлюють та взаємодоповнюють одна одну, що свідчить про їх цілісність та системність.

Для кращого розуміння сутності та правової природи адміністративної відповідальності є необхідним виокремлення її ознак та особливостей, зокрема:

- застосовується за правопорушення, що характеризуються відносно невисоким ступенем суспільної небезпеки, внаслідок чого реакція на такі дії держави є менш суворою, на відміну від злочинів, що становлять високу суспільну небезпеку як державним, суспільним, так і приватним інтересам;

- адміністративна відповідальність накладається уповноваженими на те державою суб'єктами, перелік яких міститься у розділі III КУпАП (зокрема, органами внутрішніх справ, органами державних інспекцій) [19];

- характеризується особливим, спрощеним процесуальним режимом застосування заходів примусу, що створює умови для більш оперативного розгляду справ, проте містить необхідні гарантії законності;

- суб'єктами адміністративної відповідальності є як фізичні, так і юридичні особи (зокрема, юридичні особи несуть адміністративну відповідальність за порушення антимонопольного законодавства, законодавства про банки і банківську діяльність);



– може наставати з моменту досягнення особою 16-ти річного віку (для фізичних осіб), а також з моменту державної реєстрації юридичної особи;

– виключно законами України визначаються діяння, які є адміністративними правопорушеннями як підстави адміністративної відповідальності та відповідальність за такі діяння [20];

– до винних осіб у вчиненні адміністративних правопорушень застосовуються примусові заходи – адміністративні стягнення, передбачені ст. 24 КУпАП, а також у випадках, передбачених законом, – заходи впливу [19];

– адміністративна відповідальність являє собою певне правовідношення, в якому одна сторона наділена правомочностями щодо застосування примусових заходів, а інша – обов'язок понести таку відповідальність в визначеному законом порядку;

– є особливим інститутом адміністративного права, що має на меті охорону прав і свобод громадян, власності, конституційного ладу України, прав і законних інтересів підприємств, установ і організацій, встановленого правопорядку, зміцнення законності, запобігання правопорушенням, виховання громадян у дусі точного і неухильного додержання Конституції і законів України, поваги до прав, честі і гідності інших громадян, до правил співжиття, сумлінного виконання своїх обов'язків, відповідальності перед суспільством.

Аналіз ознак адміністративної відповідальності дозволяє виділити її підстави: нормативну (система норм, що регулюють дані правовідносини); фактичну (діяльність конкретного суб'єкта, що порушує визначені законом адміністративно-правові норми, охоронювані апаратом державного примусу), процесуальну (акт, рішення уповноваженого державою суб'єкта по накладенні конкретного заходу впливу за вчинене адміністративне правопорушення).

Найбільш суттєві ознаки адміністративної відповідальності розкриваються через її фактичну підставу – адміністративне правопорушення. Оскільки саме адміністративне правопорушення є підставою адміністративної відповідальності. Сучасна наука виділяє дві підстави юридичної відповідальності в цілому, а також адміністративної. Зокрема, виділяють закон як правову формально-визначену підставу, а також правопорушення як фактичну підставу, яка приводить в дію весь механізм юридичної відповідальності. Виділяючи особливе значення саме фактичної підстави адміністративної відповідальності, законодавство детально характеризує складові її ознаки, наприклад, чимало норм Р. II КУпАП «Адміністративне правопорушення і адміністративна відповідальність» присвячені розкриттю змісту основного інституту адміністративного права – засадам адміністративної відповідальності.

Таким чином, адміністративна відповідальність, беззаперечно, є особливим інститутом адміністративного права, що має на меті адекватно реагувати на порушуванні права і свободи громадян, приватні, суспільні та державні інтереси. З огляду на вищезазначені погляди науковців, а також системи специфічних ознак, пропонуємо сформулювати наступне визначення: *адміністративна відповідальність* – це особливий вид юридичної відповідальності, що є специфічною формою реагування уповноважених державою органами чи їх посадових осіб на суб'єктів, що вчинили адміністративні правопорушення, шляхом застосування в адміністративному порядку заходів матеріального чи морального впливу – адміністративних стягнень, а у випадках прямо передбачених законом – заходів впливу.

**Висновки.** Таким чином, реформування інституту адміністративної відповідальності вимагає необхідності пошуку концептуальних засад та положень провідних науковців в рамках адміністративного права. Будучи особливим видом юридичної відповідальності, адміністративна відповідальність характеризується специфічними ознаками: порядком накладення заходів примусу, виключним переліком уповноважених суб'єктів застосувати такі заходи за спрощеним режимом, підставами застосування – вчиненням адміністративного правопорушення, застосовується за дії, які характеризуються відносно невисоким ступенем суспільної небезпечності та рядом інших ознак, які критично відрізняють її від інших видів юридичної відповідальності, зокрема кримінальної.

Відсутність у чинному законодавстві легального визначення поняття «адміністративної відповідальності» вимагає від законодавця активних дій з метою однакового застосування як поняття, так і його змісту, а тому є необхідним доповнення чинного КУпАП окремою частиною статті дев'ятої, яка розкриває фактичну підставу адміністративної відповідальності, а саме – адміністративне правопорушення (проступок), визначенням адміністративної відповідальності, під якою необхідно розуміти особливий вид юридичної відповідальності, що є специфічною формою реагування уповноважених державою органами чи їх посадових осіб на суб'єктів, що вчинили адміністративні правопорушення, шляхом застосування в адміністративному порядку заходів матеріального чи морального впливу – адміністративних стягнень, а у випадках прямо передбачених законом – заходів впливу.

#### Список використаних джерел:

1. Лук'янець Дмитро Миколайович. Розвиток інституту адміністративної відповідальності: концептуальні засади та проблеми право реалізації : дис. ... д-ра. юрид. наук : 12.00.07 / Лук'янець Дмитро Миколайович ; НАН України, Інститут держави і права ім. В.М. Корецького. – Київ, 2007. – 410 с.



2. Колпаков В.К. Адміністративна відповідальність (адміністративно-деліктне право): навч. посіб. / В.К. Колпаков. – К. : Юрінком Інтер, 2008. – 256 с.
3. Советское административное право / Под ред. В.И. Поповой и М.С. Студеникиной. – М. : Юрид. лит., 1988. – 320 с.
4. Галаган И.А. Административная ответственность в СССР. – Воронеж : ВГУ, 1970. – 267 с.
5. Бондаренко Г.П. Адміністративна відповідальність в СРСР. – Львів : ЛДУ, 1975. – 176 с.
6. Гончарук С.Т. Адміністративна відповідальність за законодавством України. Навчальний посібник. – К., 1995. – 78 с.
7. Административное право : учебник / Под ред. Ю.М. Козлова, Л.Л. Попова. – М. : Юристь, 1999. – 728 с.
8. Адміністративне право України. Академічний курс : підруч. : У двох томах : Том 1. Загальна частина / Ред. Колегія : В.Б. Авер'янов (голова). – К. : «Юридична думка», 2004. – 584 с.
9. Державне управління: теорія і практика / За заг. ред. В.Б. Авер'янова. – К. : Юрінком Інтер, 1998. – 432 с.
10. Колпаков В.К. Адміністративно-деліктний правовий феномен : монографія. – К. : Юрінком Інтер, 2004. – 528 с.
11. Ящук О. Поняття адміністративної відповідальності та її особливості. [Текст] / О. Ящук // Право України. – № 12. – 2009. – с. 242–246.
12. Агапов А.Б. Административная ответственность : учебник. – М. : Статут, 2000. – 251 с.
13. Серков П.П. Административная ответственность в российском праве : современное осмысление и новые подходы : монография / П.П. Серков. – М. : Норма : ИНФРА-М, 2012. – 480 с.
14. Адміністративне право : підручник / Ю.П. Битяк (кер. авт. кол.), В.М. Гаращук, В.В. Богущький та ін. ; за аг. Ред. Ю.П. Битяка, В.М. Гаращука, В.В. Зуй. – Х. : Право, 2010. – 624 с.
15. Адміністративне право : навч. посіб. / О.І. Остапенко, З.Р. Кісіль, М.В. Ковалів, Р.В. Кісіль. – К., 2008. – 533 с.
16. Лук'янець Д.М. Управлінські аспекти в концепції адміністративної відповідальності // Актуальні проблеми держави і права. Збірник наукових праць. – Одеса : Юридична література, 2003. – Вип. 19. – С. 116–120.
17. Лук'янець Д.М. Адміністративно-деліктні відносини в Україні: теорія та практика правового регулювання : монографія / Лук'янець Д.М. – Суми : ВТД «Університетська книга», 2006. – 367 с.
18. Гриценко І.С. Становлення інституту адміністративної відповідальності / І.С. Гриценко // Форум права. – 2010. – № 3. – с. 47–53 [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.nbuv.gov.ua/e-journals/FP/2010-3/10giciav.pdf>.
19. Кодекс України про адміністративні правопорушення : за станом на 01 лютого 2014 р. / Верховна Рада України. – Офіц. вид. – Відомості Верховної Ради УРСР, 1984. – ст. 1122.
20. Рішення Конституційного суду України від 30.05.2001 р. № 7-рп/2001 зі справи № 1-22/2001 // Офіційний вісник України. – 2001. – № 24. – Ст. 57.

